

FELSEFE DÜNYASI

2021/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 74

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammed Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Nihat Durmaz (Bartın Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)

Dil Editörleri/Language Editors

Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdüssamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Hatice Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 100,00 TL

Basım Tarihi : Aralık 2021, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA

Tel: 0(312) 229 99 28

VERİLİ BİR DEĞER DUYGUSU OLARAK ADALET

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 74, Kış 2021, ss. 118-135.

Geliş Tarihi: 27.10.2021 | Kabul Tarihi: 10.12.2021

Muhammet Caner ILGAROĞLU*

Giriş

Zihinsel yaşamımızın hiçbir yönü, varlığımızın niteliği ve anlamı bakımından duygulardan daha önemli değildir. Hayatı yaşamaya değer ve bazen de bitmeye değer kılan duygulardır. Duygular, bir anlamda neyin hayati derecede önemli ve değerli olduğunun göstergeleridir. Bu nedenle, klasik filozofların çoğunun anlaşılır duygu teorilerine sahip olması ve son yıllarda duyguların bir kez daha felsefenin odağı haline gelmesi şaşırtıcı değildir.

Bu girişin öncelikli amacı, duyguların ne olduğuyla ilgili soruya dört başı mamur felsefi bir cevap verebilmektir. Makalenin genelinde ise insanda ahlak bilincinin oluşum sürecinde duyguların rolünün ne olduğu sorusu başta olmak üzere bu konuyla ilişkili, duygu felsefesi bağlamında ortaya çıkan başkaca soru ve sorunlara cevaplar aranmakta ve adalet duygusu bağlamında ulaşılmış olan tespitlere yer verilmektedir. Bu bağlamda duyguların mahiyeti, türleri, ortaya çıkış biçimleri, duygunun ahlaki değerlerle ne türden ve nasıl bir ilişkisi olduğu, insanın anlamlandırma ve değerlendirme faaliyetlerine duyguların eşlik edip etmediği, ediyorlarsa ne türden bir fonksiyona sahip oldukları, duyguların ahlaki değerlerin oluşumunda, belirlenmesinde ya da bu değerlerin niyet, tutum ve eylemlere dönüştürülmesinde ne tür bir rolünün olduğu gibi konulara yer verilecektir.

Farklı alanlardaki araştırmacılar arasındaki veri alışverişinin artması göz önüne alındığında, duygu felsefesinden, özellikle psikoloji, nörobilim ve ev-

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, ORCID: 0000-0001-5712-9401, e-mail: milgaroglu@gmail.com

rimsel biyoloji gibi diğer disiplinlerin yaklaşımlarından bağımsız olarak bahsetmek neredeyse mümkün değildir. Bu nedenle multidisipliner bakış açısı, duygulara dair oluşturulacak herhangi bir teoride ilerleme kaydetmek için en verimli zemin olmaktadır.

Duygular tarihsel olarak üç farklı tutumla ele alınmıştır. Bunlar; deneyimler, değerlendirmeler ve motivasyonlardır. Bu makalede her üç açıdan da duyguların -özellikle de adalet duygusunun- insanın niyet, tutum, yönelim ve davranışlarını nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılacaktır.

Biz insanlar bazı yönlerden duygulara güvenmesek de aynı zamanda onların, en önemli değerlerimizi somutlaştırdıklarına inanırız. Eğer varoluşumuzu insani kılan şey, ağırlıklı olarak rasyonalite, teknoloji veya ekonomik ilişkilerden ziyade duygularsa, duyguların, kendimizi ve başkalarını anlamamız noktasında ne gibi etkileri vardır? İçinde yaşadığımız dünyada nesnelere ve insanlar; anlayışımızın, umutlarımızın, arzularımızın, hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız şeylerin renklerini alırlar (Oatley, 2004: 4). Dışımızdaki varlıklara -özelde insanlara- geçici (reactive) ya da kalıcı duygularla (sentiments) bağlarız. İşte bu duygusal bağılıklar, ilişkilerimizin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, tepkisel bir duygu (reactive emotion), tipik olarak bir bağıllık değişikliği olurken yerleşik bir duygu (sentiment), sürdürülen bir bağıllık olmaktadır (Oatley, 2004: 5). Yerleşik duygular, insan olarak bizim için en değerli olan şeye işaret ederler. Tepkisel duygular ise bir beklenti, bir proje, bir istek beklediğimizden daha iyi veya daha kötü sonuçlandığında ortaya çıkar. Bu bağlamda duygular, olumlu ve olumsuz olarak nitelenir ve olumlu duygular (aşk, mutluluk, onur, rahatlama vb.) işlerin iyi veya beklenenden daha iyi gittiğinin işaretleri olarak ortaya çıkar. Olumsuz duygular ise (öfke, korku, üzüntü, utanç, küçümseme vb.) işleri beklediğimizden daha kötü olarak değerlendirdiğimizde hedeflerimiz ve projelerimiz başarısız olduğunda, hayal kırıklığına uğradığımızda ya da biri beklediğimizden daha kötü davrandığında ortaya çıkar (Oatley, 2004: 10).

Âdem ve Havva'ya kadar geri götürülecek bir insanlık tarihinde gerçekleşen ilk şeyin duygu olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu bağlamda aralarındaki sevgi duygusunu, yaşadıkları utanma duygusunu ve nihayet duydukları pişmanlığı sayabiliriz. Felsefe tarihinde duygular hakkında açıkça yazan ilk kişinin Demokritos olduğunu söyleyebiliriz. Demokritos'un, duyguları ruhun hastalıkları olarak gördüğü ve bilgeliğin ruhu duygulardan kurtardığına inandığı aktarılır. Platon da duygularla ilgilenmiş ve insanın kırılabilirliği olarak düşündüğü duygulardan uzaklaşarak iyinin peşinden gitmek gerektiğini öğütlemiştir. Aristoteles ise duyguları değerlendirme ve değer-

lendirme olarak tasarlamıştır. Ona göre biri size samimi bir şekilde gülümsüyorsa ve o kişiye karşı sıcak hissediyorsanız, bunun nedeni gülümsemeyi bir sevgi göstergesi olarak değerlendirmenizdir (Oatley, 2004: 42). Değerlendirme veya değerlendirme, yaygın olarak duyguları anlamada temel mesele olarak görülmektedir. Duygular hakkında evrensel bir gerçek varsa o da duyguların bir değerlendirme yeteneği olduğunun kabulüdür. Duygular, dış dünyayla iç dünyamızın kesiştiği noktada ortaya çıkar ve yönelimlerimiz açısından olayların değerlendirmeleridir. Bu duygusal değerlendirme yetisi, ortaklaşa genlerden, bireysel deneyimlerden ve toplumdaki kaynaklanmaktadır. Denebilir ki duygu sistemimiz, değerlerimizin haritasıdır.

Epikürcüler ve Stoacılar ise duyguların insan için tamamıyla belalı, zahmetli, çetrefilli olduğunu düşündüler. Onlar, akılcı hayatlar yaşamak için duygularımızdan kurtulmamız gerektiğini düşündüler.

Buraya kadar ifade edilenlerden de anlaşılacağı gibi duyguların ahlaktaki rolü, felsefe tarihinde iki uç görüş arasında gidip gelmektedir. Bu uçlardan biri, duygularımızın hayvani doğamızın kuruluşunda aktif bir faktör olduğunu iddia ediyor. Diğer uçta ise duyguların rasyonalite ve ahlakın özünde yattığı fikri vardır. Bu son görüş üç düşünceye dayanmaktadır (Deigh, 2018: 6). İlk olarak neye önem verdiğimizizi tanımlayarak duygular nihai sonucu belirler. İkincisi, insanın özünde epistemik olan bir dizi duygu olduğu düşüncesidir ki bunlar arasında en dikkate değer olanı, kesinlik veya şüphe duyguları ile çıkarımlarımızı ve sonuçlarımızı geçerli kılan daha genel bir “doğruluk” duygusudur. Üçüncüsü, farklı düşüncelerin belirginliğini kontrol ederek, duyguların aynı zamanda sadece amaçları değil, amaçlarımıza ulaşmak için seçtiğimiz araçları da belirlediği düşüncesidir. Duyguların ahlaktaki rolüne atıf yapan bu teoriler, duygu felsefesinde duyarlılık teorileri olarak adlandırılmaktadır. Bu teorilerin ana fikri, Shaftesbury (ö. 1713), Hutcheson, Hume ve Smith (ö. 1790) gibi İngiliz ahlakçıların “duygusal” teorilerinden kaynaklanmaktadır.

Duyguların incelenmesine büyük ölçüde katkıda bulunan felsefi ve psikolojik teoriler incelendiğinde görülecektir ki bu teorilerden üçü, ya tek bir kuramın çeşitli versiyonları olan ya da birbiriyle ilişkili olan duygucu, davranışçı ve psikanalitik teorilerdir. Duygucu ve bilişsel akımlar felsefeye; davranışçı ve psikanalitik akımlar ise psikolojiye egemen olmuştur. Duyguların davranışçı teorisi, davranışçılığın kendisi gibi, psikolojinin felsefeden koptuğu ve kendisini bir doğa bilimi olarak kurmaya çalıştığı dönemin bir ürünüdür. Davranışçı psikolojinin kurucusu unvanına sahip olan J. B. Watson (ö. 1958), insanın tepkilerinin altında yatan yasaları ve ilkeleri sistematik

gözlem ve deney yoluyla formüle etmeye çalışır (Schultz, D. P.-Schultz, S. E., 2002: 457). Psikanalitik duygu teorilerinin klasik kaynağı Freud'un (ö. 1939) eserleridir. Ancak Freud'un kendi deyimiyle duygu ya da duyguya ilişkin tek veya sistematik bir açıklaması yoktur, ancak kendisini belirli duyguların, özellikle kaygının işleyişinin açıklamalarını vermekle sınırlandırmıştır. Bilişsel duygu teorilerinin ana kaynağı ise Aristoteles'tir ve onun itidal teorisi psikolog Magda Arnold'un iki ciltlik çalışması *Emotion and Personality*'deki ve başka yerlerdeki teorisine ilham kaynağı olmuştur. Şu anda filozoflar arasında en yaygın olarak tercih edilen duygu teorisi, duygunun "yargı" teorisi-dir. Bu teoriye göre, duygunun kalbinde bilişsel bir durum vardır: bir duygu ya bir yargı ya da inançtır (Nussbaum, 2001; Solomon, 1976).

Biz bu bilgiler ışığında duygu-değer ilişkisini ve bu ilişkinin merkezinde yer aldığını iddia ettiğimiz adalet duygusunun mahiyetini ve fonksiyonelliğini ortaya koymaya çalışacağız.

Ayırıcı İnsani Öznitelikler Olarak Duygular

Bir tanım sunmanın yanı sıra, çoğu modern sözlük, duygunun genellikle mantıkla, rasyonaliteyle veya bilişle karşılık oluşturduğunu belirtir. Halbuki duygular, akılla birlikte en belirgin insani özniteliklerdir. İnsan; akleden, duyumsayan ve duygulanan yanlarıyla bir bütündür. İnsanın bilinçli bir varlık olmasını sağlayan da birbirinden ayrılmaz biçimde bir arada bulunan bu öznitelikleridir. Dolayısıyla insan; bedeni, akli ve duygularıyla çok boyutlu birlik olmaktadır (Tillich, 1963). İnsan, yapay zekâya sahip, sadece bilişsel davranan bir varlık değil, duygulanan, değerlendiren ve değer üreten bir ahlak varlığıdır. Ahlak felsefesi ve günümüzde duygu felsefesi, insanın bu çok boyutluluğuna dikkat çekerek onu, akli ve duyguları sayesinde doğallıktan sıyrılan, duygulanan, bilen, eyleyen ve değer üreten sosyal bir varlık olarak tanımlamaktadır (Cevizci, 2010). Buna paralel olarak felsefi antropoloji, psikoloji ve fizyoloji alanındaki çalışmalar da insanın, sadece düşünen bir canlı olmaktan çok daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Damasio, 2006: 18).

İnsan için duygular, sadece refleksif mekanizmalar değil; onlarla kendini, evreni, doğayı, maddeyi, bireyleri, toplumları, iyiyi, kötüyü, değerli olanı ve olmayanı anladığı, olgu ve olaylarla başa çıktığı, pratik hayatını yönettiği fonksiyonel, dinamik ve bilişsel özniteliklerdir. Duygular, insanın karar verme süreçlerinde, niyetlerinde, yönelimlerinde ve seçimlerinde etkin, tüm bu süreçlere içkin, dinamik, öznel duyumsamalar ve izlenimlerdir (Goldie, 2000: 12). İnsan, günlük yaşamı içinde çok çeşitli duygu durumlarını tecrübe etmektedir. Bu tecrübeler, dış etkenlere bağlı olabildiği gibi insanın içsel dinamiklerinin etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir. Duyguların bilinç

durumlarındaki dinamik etkisi üzerinde ısrarla duran Sartre (ö. 1980), duyguların, öznenin dünya ile kurduğu ilişki biçimini dönüştüren bir enerji olduğunu söylemektedir (Sartre, 2009: 46).

İnsanın ruh hallerini sürekli değiştiren ve onu yaşam içerisinde halden hale geçiren şey, hiç şüphesiz duygulardır. Duygular, insanın, dünyayı kendi bilincinde kurmasıyla başlayan, tüm yaşam süreçleri boyunca dinamik yapısıyla kendini hissettiren, fonksiyonel unsurlardır. Bu dinamizm, sadece insanın iç dünyasında değil, sosyal ilişkilerinde de faaldir. Sosyal hayatta insan, duygusal tepkiler vermekte ve duygusal etkiler olarak kendinde yeni duygu durumları var etmektedir. Bu da bireysel duygularının yanında toplumsal duygulara da arızî olarak sahip olmasını sağlamaktadır. İnsana ait söz konusu bu duygular, kendi benliği ile yaşadığı toplumun benliği arasında denge kurmasını sağlamakta ve insanın temel yönelimlerini belirlemektedir. Nitekim insanın bedensel duyguları (hazlar, arzular, tutkular, iştah vb.) bedensel tatminlere; bireysel ve toplumsal duyguları (adalet, güven, kaygı, hayranlık vb.) ise toplumsal/ahlâkî değerlere bağlanmaktadır (İlgaroğlu, 2020: 27).

Duygular, insana eylem motivasyonu kazandıran, onun tasavvurlarına, geçmiş, şimdi ve gelecekle ilgili değerlendirmelerine biçim ve istikamet kazandıran, harekete geçirici yetilerdir (Gordon, 2003: 11). Bu bakımdan duygular, adeta bir saat piline benzemektedir. Herhangi bir makine güç kaynağı olmaksızın nasıl hareketsizse, duyguların yönlendirmediği insan da eylemlerini gerçekleştirecek enerjiden yoksun olduğunda hareketsiz kalır (McLaren, 1998: 34). İnsanın bilişsel süreçlerinin tamamlayıcı unsuru olarak duygular, niyetten eyleme geçen her durumda kendini göstermekte ve böylece insana eylemsellik kazandırmaktadır. Dolayısıyla bilinenin aksine bilişsel süreçlerin her aşamasında akıl-duygu birlikteliği ön plana çıkmaktadır. Örneğin fizik problemi üzerinde düşünen bir fizikçi bile çalışma motivasyonunu fizik bilimine olan sevgisi ve çözüm merakından almaktadır.

İnsan, biri maddî-doğal yaşam dünyası; ikincisi manevî-tinsel değer dünyası olmak üzere iç içe geçmiş iki varoluş dünyasında birlikte yaşamaktadır. İnsan; felsefe, bilim, din, sanat, hukuk, ahlâk vb. değerler dünyasını inşa ederek bu dünyada manevî-tinsel bir varoluşa sahip olmaktadır (Türer, 2017: 15-16). Yine o, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, haklı-haksız, dengeli-dengesiz, adil-adaletsiz gibi yargılara düşünce dizgesinin her bir aşamasında içkin olan duyguları ve duygulanımları sayesinde ulaşmaktadır. Öyle ki duyumsama, algılama ve düşünme gibi doğrudan bilişsel faaliyetlerinde bile insan, merak, hayret, hayranlık vb. epistemik duygularını işlet-

mektedir (Ekman, 1994: 17). Dolayısıyla insan, varlık yapısının öznelilikleri olan akıl-duygu bütünlüğünde ilerleyen entelektüel bir metodolojiye ve bu metodolojik döngü içerisinde değişip gelişen tarihsel bir varoluşa sahiptir.

Teorinin kuramsallığı ve statikliği ile yaşamın akışkanlığı ve dinamikliği arasındaki uçurumda duygular, önemli felsefi bir soruşturmanın konusu olmaktadır. Duygular, sadece haz ve elem diyalektiği içinde değil; ayırıcı (nefret), birleştirici (sevgi), kontrol edici (utanç), koruyucu ve sakındırıcı (korku-tiksinti) rolleriyle gerek bireysel ve gerekse sosyal yaşamda insanı derinden etkileyen doğasıyla özellikle ahlaki değer sahasında merkezi bir rol oynamaktadır. Nitekim duyguların fonksiyonları ile ilgili yapılan araştırmalar, duyguların, insanın uyuma yönelik değerlendirme süreçlerini organize eden içsel süreçler olduğunu, (Safran-Greenberg, 1991: 9) değerlerle ilgili bilgiyi vermek suretiyle insanda ahlaki davranışların ortaya çıkmasını sağladıklarını (Frijda, 1994: 200) ortaya koymuştur.

Ahlak, bir yönüyle insanın toplum içindeki var oluşunu; diğer bir yönüyle de onun iç dünyasındaki süreçlerin dış dünyasındaki ilişkilerine ve değerlerine nasıl yansıdığını ele alır. İnsanın tüm bu ahlaki yaşantısına kaynaklık eden içsel süreçlerin, ahlaki değerlerin ortaya çıkmasında, insanın bu değerleri algılayıp onlara yönelmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğu sorunu felsefi bir soruşturmanın konusu haline getirmektedir. Hem bilişsel yetilerin hem de duyguların ahlaki değerler alanıyla birlikte ve doğrudan ilişkili olduğu ön kabulünden hareketle insanın duygusal yetilerinin, değerlerin ortaya çıkmasında ve algılanmasındaki fonksiyonu, felsefi bir problem olarak önem kazanmaktadır.

Duygular deneyimlenebilen ancak öznel yaşantı olarak deneyselleştirelemeyen varlık durumları olduğundan Psikoloji ve Nörobilim gibi disiplinler duyguların ancak fizyolojik ve endokrinel yanını ve davranışsal çıktılarını inceleyebilmektedirler. Bu durum felsefeye duygunun mahiyeti konusunda araştırma imkânı tanıdığı gibi aynı zamanda felsefenin tümel bakış açısıyla duygu meselesini, pozitif bilimlerin ayrıştıran, parçalayan, kısımlara ayıran yaklaşımından kurtarma imkânı da vermektedir. Netice itibarıyla duyguları anlamak insanı anlamaktır (İlgaroğlu, 2020: 61-62).

Klasik düşüncenin insan ile ilgili en temel tanımı, onun düşünen/konuşan bir canlı (el-hayavânü'n-nâtık) olduğudur. Hâlbuki insan bir duygu varlığı olması açısından da diğer canlılardan ayrılmaktadır. Nitekim korku ve öfke gibi bazı temel duyguların hayvanlarda da bulunuyor olması göz önünde bulundurularak insanın, sadece “düşünen” olması ayırt edici ve tanımlayıcı bir özellik olarak insana atfedilmiştir. Aynı düşünceden yola çıkılarak

insanın duygusallığı, onun hayvanlarla ortak olan bedensel yanına atfedilmiştir. Söz konusu bu ayırım, özellikle Kartezyen felsefede Descartes'le (ö. 1650) yaygınlık kazanmıştır. Buna göre insanda kan dolaşımının oluşturduğu fiziksel bir süreç ve nörolojik bir yapı olarak belirlenen duygu, hayvan ruhlarına izafe edilmektedir. Düşünme ise sadece insana özgü kabul edilmiştir. Bu düşünceye bazı filozoflar karşı çıkmış olsa da bilindiği üzere insan, uzun bir süre boyunca düşünce tarihinde sadece bir akıl varlığı olarak kabul edilmiştir.

İnsan, bir duygu varlığı olarak temel bazı duygularda hayvansal yapılarla benzer özellikler gösterse de onda hayvanda asla olmayan duygusal süreçler mevcuttur. Belki korku duygusu hayvanda da vardır hatta bir tehlike durumunda korkunun etkisiyle meydana gelen fizyolojik belirtiler insanlar ve hayvanlarda ortak olabilir (kalbin hızlı atması, hormonal süreçler) ancak hayvanlar tecrübe ettikleri bu korku duygusuna anlam veremezken insan ona anlam ve değer yüklemektedir. Ölüm korkusu örneğinde bu açıkça görülmektedir. Hayvandaki ölüm korkusunun içgüdülerle sınırlı bir korku olduğu kabul edildiği halde söz konusu bu korku insanda ahlaki süreçlerin içine girmekte ve varoluşsal bir anlam kazanmaktadır. Bu noktada insan, duygulara sahip olmakla yetinmemekte, sahip olduğu bu duygulara anlam ve değer yükleyerek onları isimlendirmektedir. Duyguya anlam vermek duyguyu değerlendirmeye tabi tutmaktır. Yine insan, duygulanmakla yetinmemekte, gerektiğinde bu duygulanımları uygun bir şekilde değerler alanına çıkartmaktadır (Greenspan, 2014: 56). Böylece o, duygularından değerler üretmek suretiyle onlara ahlaki bir nitelik kazandırmaktadır. Örneğin acıma duygusu acıma hissine verilen anlamla nitelik değiştirerek merhamete dönüşebilmektedir. İşte tam da buradan yola çıkarak hissedilen duyguya anlam vermek suretiyle onu ahlaki bir değere dönüştüren insanî bir yetiden söz etmek mümkün hale gelmektedir.

Değerlerin oluşumunda duyguların rolü nedir? sorusu bu noktada önemli bir etik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Değerler ister göreceli ister evrensel olsunlar insana özgü olmak bakımından insani yetilerin tümüyle ilişkilidirler. Hiç şüphesiz değerler, insanın hem bilişsel hem de duygusal yetilerinin ürünüdürler. Çünkü insan, bilişselliğini ve duygusallığını oluşturduğu her değer yargısında birbirine içkin ve koparılamaz biçimde birlikte taşımaktadır. İster kendi benliğini nesne edindiğinde isterse toplumsal alanda değer yargıları ürettiğinde ondaki bilişsellik, onun duygusallığından koparılamaz. Felsefe tarihinde her ne kadar logos-pathos gerilimi bulunsa da günümüz felsefesinde duyguların yargı biçimleri olduğunu söyleyen Robert Solomon (ö. 2007) ve Martha Nussbaum gibi düşünürlerin görüşleri

gün geçtikçe kabul görmektedir. Aynı zamanda ahlakın duygusal süreçlerden doğduğunu savunan Hutcheson (ö. 1746), Hume (ö. 1776) gibi filozoflar ve duygu-değer ilişkisi üzerinde çalışmalar yapan Scheler (ö. 1928) gibi düşünürler, ahlakı akıl ile sınırlayan ve kökenleri Platon'a ve Stoacılara kadar uzanan felsefi yaklaşımın karşısında yer almışlardır.

Kant (ö. 1804), insanın, tüm gereksinim, güdü, dürtü ve duygulanımlarıyla doğada hüküm süren nedensellik yasasına tâbi özgür olmayan, doğal bir varlık olduğunu söylemektedir (Kant, 2007: 19). Ona göre insan, doğal varoluşuyla kendisi dışındaki doğal yasalar tarafından belirlenmiş, "heteronom" bir konumdadır. Kant, insanın ancak kendi kendine koyduğu bir ahlak yasası ile irade sahibi, "otonom" bir varlık olarak özgürleşebileceğini belirtmektedir (Kant, 2007: 71). Bilindiği üzere Kant, insanı, sanki somut bir dünyada yaşamayan, hissetmeyen, acıları, sevinçleri, umutları, nefretleri, sevgileri, tutkuları, heyecanları olmayan salt akıl varlığıymış gibi düşünmektedir. Kant'ı bu bakımdan eleştiren Scheler ise insanın somut yaşantısının tam da bu duygularla örülü olduğunu, dolayısıyla insanın bir akıl varlığı olmadan önce bir duygu ve değer varlığı olduğunu söylemektedir (Bershad, 1992: 56). Scheler'e göre, insanın nesnel ve durumlar karşısındaki tavrı "epistemik" bir tavır değil; "değerlendirici" bir tavidir. Ona göre insan, sevgi ve nefret duygularıyla nesnelere ve durumları değerlendiren bir değer varlığıdır. İnsanın ahlakiliğinin zemininde onun duyguları yer almaktadır. Bu nedenle duyguların, değerlerin taşıyıcısı olduğunu iddia eden Scheler'e göre insanı diğer canlılardan ayıran öznelik, akıldan ziyade duygulardır (Scheler, 2012: 67).

Scheler'in bu haklı tespitleri bağlamında biz de özgürlüğün, dolaysız olarak aklın zemininde değil duygunun (sevgi) zemininde olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü akıl, mantıksal zorunluluk alanına tâbiyken sevginin çıkış noktası gönüllülük yani özgürlük alanıdır. Bu nedenle akıl, zorunlu doğasıyla seçimler yaparken sevgi, gönülden yönelerek tercihte bulunur. Akıl, mantığı aşamazken, duygusal yönelim için böyle bir sınırlandırma söz konusu değildir.

Adalet Duygusu

İnsanın en belirgin özelliklerinden biri ihtiyaç sahibi, eksik bir varlık olmasıdır. O, istek, arzu ve duygularının etkisiyle kendini tamamlama mücadelesine girişmektedir (Ülken, 2012: 57). Bu bakımdan insan, doğası gereği kendinde eksik olanı arayan varlıktır. İnsan, sürekli tamamlanmayı, tamamlanmış olanı, dingin bir düzeni, harmoniyi ve dengeyi aramaktadır. İnsanın bu arzusu, kendi varlığından ve bedeninden yükselerek anlam arayışına

girişmesini ve metafizik tasarımlar oluşturmasını sağlamaktadır. İnsanın arzuladığı düzen, yöneldiği uyum ve tamamlanma isteği, kendi doğasında mümkün olmadığından söz konusu arzusunu, yöneldiği nesnelere aramaktadır. Adaletli olandaki düzen, ölçülülük, harmoni ve denge, onun ne eksik ne fazla oluşunda gördüğü tamamlanmışlık, insana kendi varlığındaki eksikliklerin hem ruhen hem bedenlen tamamlanmışlığı hissini vermektedir. Bütün bu gerekçelerle hayatının her anında ve alanında hakikati, düzeni, harmoniyi ve dengeyi arayan insan, en temel yerleşik duygusu olan adalet duygusu ile eylemlerini motive edecek ahlaki değerlere ulaşmakta; başta sevgisi olmak üzere reaktif duyguları ile de bu değerlere yönelmekte ve onları niyet, tutum ve eylemlere dönüştürmektedir (Deigh, 2018: 197). Bu bakımdan insan, kendini adil olanda tamamlayan, adil olanla tatmin olan ve tüm ahlaki edimlerinde sezdiği harmoni, denge ve adaletle özündeki eksikliği gideren bir varlıktır.

İnsanın ahlakiliğinin temel çıktılarında biri olan içsel huzuru göz önüne alındığında görülecektir ki o, adaletin tecelli etmediği hiçbir nesnede kendi içsel huzurunu bulamamaktadır. Adalet, tıpkı bir duvar ustasının kullandığı su terazisi gibi insanın kendi ahlaki yapısını inşa ederken kullandığı olmazsa olmaz bir terazi gibidir. İnsan, adalet terazisini kullanmaktan kendini alıkoyamamaktadır. Bu da adalet duygusunun, insana verili bir değer duygusu olduğunu göstermektedir. Adalet sağlanmadan hiçbir şeyin insan için “iyi” ve “değerli” niteliği kazanamaması gerçeğinden hareketle insana verili bu değer duygusunun bizzat adalet duygusu olduğunu söyleyebiliriz (İlgaroğlu, 2020: 132). Nitekim insanın bu yanını izah etme noktasında İslam düşüncesi geniş bir perspektif sunmaktadır. Örneğin Kur’ân’ın, adaleti iyilikten önce anması, adil olmayan hiçbir iyiliğin değer niteliği kazanamayacağını göstermesi bakımından dikkate değerdir (en-Nahl, 16/90). İnsan gerek meydana getirdiği medeniyetlerde gerek siyasi tarihinde ve gerekse toplumsal yaşamında kendi ruhunun düzeninde adaleti tahakkuk ettirmek bakımından başka hiçbir canlıda görülmeyen bir tarihselliğe sahiptir. Örneğin Rawls’ın adalet teorisi, temelde bir sezgi teorisidir ve bireylerin birbirlerine karşı dengeli bir duruş noktası belirlemeleri gerektiği ön kabulüne dayanır (Başdemir, 2016: 124). Hegelci yaklaşımla ifade edecek olursak insanın tını, değerler açısından adaletli olmayandan adaletli olana yükselme biçiminde gelişmektedir.

İnsanın doğuştan iyilik, fedakârlık ve adalet duygularını taşıdığı, bebekler üzerinde yapılan deneylerle kanıtlanmıştır (Bloom, 2015). İnsanın, değer duygularıyla yaratılmış olduğu kabul edildiğinde doğanın uzantısı olan iyi, adil ve merhamet içeren değerlerin de insan topluluklarında ortaya çıkması

kaçınılmazdır. Aklî yetileri olmayan ancak duygusal yetileri ile adil, merhametli ve iyi olanı seçen bebeğin bu eğilimi hiç şüphesiz onun doğasında gizil bir “değer duygusu” olduğunu göstermektedir. Erdemin hem insan “ben”i hem toplumsal benlik tarafından iyi, doğru ve güzel bulunması, yani onaylanması, onun insanî “ben”le ve toplumsal değerlerle olan uyumundan kaynaklanmaktadır. Erdemin onaylanmasını bu açıdan benlikle oluşmuş bir uyum kabul ettiğimizde insan ruhundaki düzen fikrine ve onun uyumu arayan istemine ulaşırız. Bu bağlamda denebilir ki uyumlu olan her durum, ruhta hoşnutluk; uyumsuz olanlar ise hoşnutsuzluk oluşturmaktadır.

Bu bilgiler ışığında insandaki harekete geçirici duygusal dinamiklerin, onun ahlâkî olana yönelmesini sağlayan bir bütünlükte hareket ettiği tespiti yapılabilir. Gerek bilimin gerekse felsefenin ön kabullerinden biri olan “insanın iyiye ve güzele yöneldiği, en iyi ve en güzel olanı arzu edip onu sevdiği, karşıt durumlardan da nefret ve tiksinti duyduğu” kabulü, ahlâkî duygu ve değer alanındaki düşünüş biçimlerinin hareket noktasını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda şöyle bir sorgulama yapılabilir; insan için neyin öncelikli olduğunu değer duygusu mu belirlemekte yoksa akıl mı? Ya da akıl, aynı zamanda düşünüp onaylayan “değer duygusu” mudur?

Herhangi bir eylemi önemsemek, ona değer atfetmektir ki insan, bir eylemi şu iki biçimden biriyle önemser; ilki biyolojik zorunluluk sebebiyle ki aç olan birinin yemek yemeyi öncelemesi buna örnektir. İkincisi ise özgür iradenin alanı ile ilgilidir ki burada özgürlüğe dayalı yönelimler söz konusudur. İnsan için bu alanda zorunlu itkiler değil; duygusal yönelimlerin belirlediği gönüllülük ve iradi seçimler devrededir. Duyguların aktif rol oynadığı bu durumda insan, hoşuna giden veya sevdiği eyleme yönelmektedir. Dolayısıyla denebilir ki duygular, ahlaki seçimlerimizde zorunluluk içermeyen eylemlerde aktif rol oynamaktadır (Ilgaroğlu, 2020: 46-47).

Buradan hareketle insani eylemlerin; “zorunluluk içeren”, “sürükleyen” ve “gönüllülük içeren” eylemler olarak üçe ayrıldığını söyleyebiliriz (Ilgaroğlu, 2020: 46-47). Zorunlu eylemler biyolojik gereksinimlerden ötürü önceliklidir. Sürükleyici eylemler ise salt hazza dayalı, tatmine odaklanmış, egoist, nesnesini tüketmeye dönük eylemlerdir. Bu tür eylemler, daha çok arzuların ve tutkuların yönlendirmesi ve yanlış da olsa kişinin bu eylemleri rasyonelleştirerek tercih etmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı insanın haz düşkünlüğü olarak nitelendirilebilecek davranışlardan kaçınması, bütün eylemlerinde ölçülülüğü öne çıkarması gereklidir (Durak, 2003: 78). Gönüllülük içeren eylemler ise yöneldiği nesneyi yüceltmeye, büyütmeye, desteklemeye ve ona değer katmaya yönelik olmalarıyla diğer eylem türle-

rinden ayrılmaktadır. Bu nedenle bunlara sevgiye dayalı eylemler de denebilir. Çünkü bu tür eylemlerin temel özelliği, yöneldiği nesneyi bulunduğu durumdan daha iyi bir duruma taşımaktır. Ahlaki değer duygusu özellikle bu alanda kendini göstermektedir. Mesela şefkat duygusu yöneldiği nesnenin iyiliğini, gelişimini ve büyümesini arzular (Ilgaroğlu, 2020: 47).

Gönüllülük içeren eylemlerin ortaya çıkmasında akıl ve duygular birlikte aktif rol oynamaktadır. Akıl neyin sevilip neyin sevilmeyeceğine, bir eylemin fazilet mi yoksa rezilet mi olduğuna karar verirken gönül, değer duygusu ile onu sezmede ve ona meyletmektedir.

İnsan, doğası gereği adil olana hem iyilik hem de güzellik atfeder. Ondaki iyilik, ölçülü olması ve hakkın gözetilmiş olmasıyken; güzellik ise adalettaki harmoni ve uyum sağlayıcı niteliklerdir. Bu nitelikler bir bütün olarak adalet hissini oluşturur. İnsan hem adaletin teorik tanımını yapar hem de onu duyumsar. Vicdani kabul, vicdani tiksinti ve nefret gibi temelini vicdandan alan duygulanımlar üretir. Bu bile adalet gibi ahlakın en temel kavramının sadece teorik olamayacağını insanda onu kavrayan bir duygunun bulunduğunu göstermektedir. Her insanın vicdanının derinliğinde bir adalet duygusu vardır. Hak duygusu olarak da adlandırabileceğimiz bu duygu; ölçülü, hakkaniyetli, uyumlu, uygun ve yerinde olanı talep eden, bu özellikleri yöneldiği nesnede görebilen, dolaysız sezgi ile fark edebilen, içsel bir duygudur. Adalet, duygu olarak insanlarda doğuştan vardır. İnsan, yaşamın içinde karşılaştığı x durumu karşısında adalet duygusunun değer yargısıyla tavır almaktadır. Söz konusu bu yargılama biçimi, özellikle Aristoteles ve onun takipçisi olan İslam filozoflarının ahlak görüşlerinde kendisini göstermiştir. Adalet duygusu, ölçülülük talebiyle her bir duygu durumunda ılımlılığı sağlayarak aklıbaşındalık (phronesis) erdemine zemin hazırlar (Ilgaroğlu, 2020: 53).

Duygu, değerli olanla nasıl ilişki kurmakta ve nasıl kendi kavrama biçimi ile bir eyleme değer yükleyip onu yükseltmektedir? İşte burada insana içkin olan adalet duygusu aktif rol oynamaktadır. Adalet duygusu, adil olanın eylem içindeki tahakkukunu sezerek ve onu dolaysız olarak kavramak suretiyle değerli olanla ilişki kurmakta ve onu yüceltmektedir. Söz konusu bu sezme, insan ruhunun harmonisi ile eylemde sezdiği harmoninin uyumu ile sağlanmaktadır. Adalet duygusunun sürekli talebi olan dengeye getirme isteği de dengesiz olanla yani haksız fiille yüzleşildiğinde devreye girmektedir. Dolayısıyla adaletin eylemde ya da olguda tahakkuk etmediği durumlarda insan, söz konusu eylemi ya da olguyu değersiz ve gayr-i ahlakî olarak nitelendirmektedir. Bu durum, insanda rasyonaliteyi aşan, ahlaki değerlerin var olmasını sağlayan ve değerleri tasdik eden bir yetinin varlığına işaret

etmektedir ki bu çalışmanın ana hedefi, ahlaki değerlerin temellendirilmesinde duygunun rolünü ortaya çıkarmaktır.

İnsanın duygusal yetilerinin, değerlerin var olmasında altı çizilen kurucu ilke olmasının yanında değerleri ayakta tutucu, canlandırıcı, yaşamın içinde insanların tutunmasını sağlayıcı dinamik bir rolü daha bulunmaktadır. İnsan, değerler alanına heyecanları, tutkuları, sevinç ve kederleri ile birlikte katılır. İnsan, salt rasyonel bir muhakeme ile bu doğrudur, iyidir ve yararlıdır şeklinde bir akıl yürütme ile sınırlı kalamaz.

Değerler ona sahip olan insana itibar, yaşam sevgisi ve dinamizm kazandırır. İnsan bununla da kalmaz değerleri destekleyen, geliştiren faaliyetlerden sevinç, bunlara yönelik saldırılardan da öfke duyar. Görülüyor ki insan da değerleri hem içeriden hem dışarıdan kuşatan bir dinamizm mevcuttur.

Sonuç

Yeni ve inter-disipliner bir alan olarak insan araştırmalarında öne çıkmakta olan duygu felsefesi, bu alanda kafa yoran uzmanlar için duyguların felsefi analizini mümkün kılmaktadır. Yapay zekâ tartışmaları ile birlikte insani öznitelikler olarak duygular artık ana akım haline gelmiş durumdadır. Bu, elbette, duygu felsefesinin yeni bir şey olduğunu söylemek değildir. Aristoteles'ten bu yana filozoflar, genellikle ahlaka olan ilgiden hareketle, duyguları büyük bir ilgiyle araştırmışlardır. Özellikle de Stoacılar ve Epikürcüler, duyguların doğası, tutkuların ahlaki yaşamdaki yeri ve iyi yaşam arayışı üzerine birkaç yüzyıl boyunca hararetle tartışmalar yürütmüşlerdir.

Günümüzde duygunun doğasını anlama çabasında öne çıkan Anglo-Amerikan felsefesinde duyguya yapılan modern vurgu ve duygu teorileri, insanı duygularından bağımsız düşünemeyeceğimizi açık olarak göstermektedir. Şu anda filozoflar arasında en yaygın olarak tercih edilen duygu teorisi, duygunun "yargı" teorisidir. Bu teoriye göre, duygunun kalbinde bilişsel bir durum vardır: bir duygu ya bir yargı ya da inançtır. Yargı teorisyenlerinin üzerinde anlaşmaya vardığı bir görüşe göre duyguyla ilgili yargılar; kişinin kendi istekleri, değerleri, ilgileri ve hedefleri açısından bir durum hakkında değerlendirici yargılardır. Bu değerlendirmeler, ya diğer insanların, nesnelerin ve olayların dış çevresi ya da kişinin kendi düşüncelerinin, anılarının ve hayallerinin iç ortamı olsun, dış ya da iç çevrede olup biten bir şeyin kişisel önemine ilişkin değerlendirmelerdir. Bu teorisyenlerin üzerinde tartıştığı bir diğer görüş göre duygularımız, varlığımızın özü, içinde hayatımızın geliştiği ve büyüdüğü ya da durgunlaştığı anlamlar ve değerler sistemidir (Solomon, 1976).

Duyguların ahlak üzerindeki rolü uzun süredir tartışılmakta ve felsefe tarihinde iki uç görüş arasında gidip gelmektedir. Bu uçlardan biri, duygularımızın hayvani doğamızın kuruluşunda aktif bir faktör olduğunu iddia ediyor. Diğer uçta ise duyguların rasyonalite ve ahlakın özünde yattığı fikri vardır.

Duygu ve değer ilişkisi açısından söylenebilecek en temel önerme; iyilik değerinin bir onaylama duygusundan, kötülük değerinin ise bir onaylama duygusundan oluştuğudur. Bir şeyin doğru veya yanlış; iyi ya da kötü olduğuna karar vermek, için asal sayı olduğuna veya ağaçların fotosentez yaptığına karar vermek gibi değildir. En ufak bir duygu kıpırtısı olmadan bu son yargıları oluşturabiliriz ve onlara tamamen kayıtsız kalabiliriz. Ancak ahlaki yargılar, kayıtsızlığın imkânsız olduğu yargılardır ve mutlak surette bir duygu ile sezilmektedirler. Dolayısıyla değerlerimize duygularımızla bağlanmaktayız. Bu nedenle ahlaki özellikler duygular olmadan var olamazlar. Başka bir deyişle, bir duyguya veya duygu sınıfına atıfta bulunmadan, bir ahlaki özelliğin kimlik koşullarını belirlemenin bir yolu yoktur.

Bu bağlamda ahlak felsefesinin, insanı, akı ve duyguları sayesinde doğallıktan sıyrılmış, sosyal, bilen, eyleyen ve değer üreten bir varlık olarak tanımlaması, insanın hem mahiyetini hem de ahlakiliğini ortaya çıkarması bakımından dikkate değerdir. Nitekim insan; öfkelenen, hüznlenen, seven, nefret eden ve bu duyguların tecrübelerini içsel olarak duyumsayan, ilişki kurduğu diğer insanlarla duygusal bağ kurabilen, dost veya düşman olabilen bir varlıktır. İnsan, düşüncelerini oluşturan entelektüel dizgenin her bir halkasında birbirinden ayıramaz biçimde aynı zamanda birbirine içkin akıl ve duygu bütünlüğü barındırmaktadır. Bu bütünlük koparılamaz ve ayrılamaz biçimde onda iç içe geçmiştir. Bu nedenle insan ancak akıl ve duygu özelliği birlikte ele alınarak tanımlanabilir.

İnsan olmak hem rasyonel hem duyuşsal hem de duygusal öznelikle sahip olmayı gerektirmektedir. İnsanın bunu başarabilmesi için hakikati, düzeni, harmoniyi, uyumu kendinde toplaması gerekmektedir. Bu bakımdan insan, eksik ve kusurlu olarak geldiği bu tarih sahnesinde istek, arzu ve duygularının etkisiyle kendini tamamlama mücadelesine girişmektedir. Nitekim o, doğası itibarıyla kendinde eksik olanı arzulayan bir varlıktır. O sürekli tamamlanmayı, tamamlanmış olanı, dingin bir düzeni ve harmoniyi arzular. Onun bu arzusu, kendi varlığından ve bedeninden yükselerek anlam arayışına girişmesini ve metafizik tasarımlar oluşturmasını sağlamaktadır. Bu açıdan insan, kendini adil olanda tamamlayan, adil olanla tatmin olan ve tüm ahlaki edimlerinde ve değer olarak kabul ettiği olgularda sezdiği adaletle kendinde olan ölçü, düzen ve harmoni arayışının eksikliklerini kapatan bir varlıktır.

İnsan, ne yapması gerektiği hususunda kararlar verirken yalnızca mantığını değil; duygularını da işin içine katmaktadır ki bu, insan için varoluşsal bir zorunluluktur. Bir duygu varlığı olarak insan, sahip olduğu duygularla eylemsellik kazanmakta, yine onlar sayesinde önceliklerini belirlemektedir. Duygu, insan yaşamında, karar alma süreçlerinde, niyetlerinde, yönelimlerinde ve seçimlerinde etkin, tüm bu süreçlere içkin, dinamik, öznel, içsel, duyumsamalar ve izlenimlerdir. İnsandaki temel karar alma mekanizmalarından biri olan duygu, insanın niyetten eyleme geçen her bir kararında kendini göstermektedir. Duygu, özellikle ahlâkî değerlerin çıkış noktasında kendisini göstermektedir. İnsandaki zihinsel ve duygusal benzerliklerden yola çıkıldığında duygunun, evrensel ahlâkî değerler üretmede etkin rol oynadığı görülmektedir.

İnsandaki değer duygusu bizzat adalet duygusudur. İnsan, adalet duygusu sayesinde değerli olanı dolaysız olarak sezmekte; sevgi duygusu sayesinde de ona yönelmektedir.

Her insanın vicdanının derinliğinde bir adalet duygusu vardır. Bu duygu; ölçülü, hakkaniyetli, uyumlu, uygun ve yerinde olanı talep eden, bu özellikleri yöneldiği nesnesinde görebilen, sezgi ile fark edebilen, içsel, vicdani, bir duygudur. Adalet duygusu olarak insanlarda doğuştan vardır. Adalet, ölçülülük talebiyle her bir duygu durumunda ılımlılığını sağlayarak aklıbaşında-lık (pronesis) erdemine zemin hazırlar. Duygu durumlarındaki ölçülülüğün kriteri, adalet duygusu tarafından kendiliğinden belirlenir. Bunun bilişsel değil; duygusal bir denge biçimi olduğu açıktır. Adalet duygusu, adil olanın eylem içindeki tahakkukunu sezerek ve onu dolaysız olarak kavramak suretiyle değerli olanla ilişki kurmakta ve onu yükseltmektedir.

Öz

Düşüncenin, varlıkla olan irtibatının en kapsamlı ve en derinlikli biçimi olarak felsefe, bilmenin konusu olabilecek her şeyi problem edinebilmektedir. İnsanın içinde bulunduğu ahlak krizini göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki felsefenin öncelikli problem alanını ahlaki değerler oluşturmaktadır. Özellikle de ahlaki değerlerin kaynağı ve insanın bu değerlere bağlanması sorunu felsefi bir problem olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla felsefi düşünce, insanın iç dünyasına yönelmek, bu dünyaya ışık tutmak ve böylece söz konusu probleme tutarlı çözümler üretmek durumundadır.

Ahlaki değerlerin kaynağı, inşası, algılanması, benimsenmesi ve hayata aktarılması ile ilgili teorilerin düşünce tarihindeki seyrine baktığımızda büyük ölçüde aklın merkeze alındığını görmekteyiz. Çağdaş zamanlara gelindiğindeyse bilimsel, teknolojik ve sosyal gelişmelerin etkisiyle felsefi araştırmalarda yeni paradigmalara kendini gösterdiğine şahit olmaktadır. Örneğin insanın bilişsel yetileri yanında duygulanımları ve duyguların insanın ahlaki yargılarındaki rolü önemli bir araştırma alanı olarak kendini göstermiştir. Felsefi yaklaşımların tarihsel süreci içinde “pathos” olarak tanımlanan ve ahlak teorilerinin kavramlaştırılmasında akli süreçlerin bir zaafı olarak tanımlanan duygular, günümüzde hem bilimsel hem de felsefi araştırmalarda önem kazanmıştır. Son yüzyılda duygular, nörobilimsel araştırmaların odağında yer almıştır. Felsefe ise duygularla ilgili önem ve önceliğini bütünsel bakış açısıyla devam ettirmekte ve söz konusu bu araştırmalara ışık tutmaktadır. Özellikle yapay zekâ çalışmalarında bilinç problemi ile birlikte duygular önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bunun yanında duyguların, insanın ahlaki varoluşu açısından harekete geçirici rolü ve ahlaki değerlerle ilişkisi, önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Duygu konusu, her ne kadar ortak bir alan olsa da onunla ilgilenen bilimlerin yöntemleriyle felsefenin yöntemi birbirinden farklıdır. Salt bilimsel anlayış, insanı sadece biyo-kimyasal nitelikleri açısından ele almakta, hayatın içinde duyguları ile bütünleşerek kendini var eden, ahlâkî değerler üzerine kurulmuş ilişkileri olan ve kendini sanatla ifade edebilen insanı izah etmekte yetersiz kalmaktadır. İnsanın ahlaki varoluşunu, onun sahip olduğu akıl-duygu bütünlüğü içerisinde hakiki anlamda ancak bilimsel yöntemlerin ulaşamayacağı sorgulamalar yapabilen, merkezinde duygu meselesi olan felsefi soruşturmalara başarabilecektir.

İnsana verili olduğunu öngördüğümüz adalet duygusunun ahlaki değerlerle ilişkisini duygu ve ahlak felsefesi perspektifinden ele almayı hedefleyen bu çalışma, Antik Yunan'dan günümüze duygu ve ahlakın ilişkilendirildiği felsefi yaklaşımları incelemek suretiyle duygu-değer ilişkisini ve bu ilişkinin merkezinde yer aldığını iddia ettiğimiz adalet duygusunun mahiyetini ve fonksiyonelliğini ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Değer, Adalet Duygusu, Ahlak.

Abstract

Justice as A Given Sentiment of Value

Philosophy, as the most comprehensive and deepest form of the connection of thought with existence, can take everything that can be the subject of knowing as a problem. Considering the moral crisis that humanity is in, we can say that moral values constitute the primary problem area of philosophy. In particular, the source of moral values and the problem of man's attachment to these values come to the fore as a philosophical problem. Therefore, philosophical thought has to turn to the inner world of man, to shed light on this world, and thus to produce consistent solutions to the problem in question.

When we look at the course of the theories about the source, construction, perception, adoption and transfer of moral values to life in the history of thought, we see that the mind has been put in the center to a large extent. When it comes to contemporary times, we witness the emergence of new paradigms in philosophical research with the effect of scientific, technological and social developments. For example, besides human's cognitive abilities, affect and the role of emotions in moral judgments of humans have emerged as an important research area.

Emotions, which are defined as "Pathos" in the historical process of philosophical approaches and defined as a weakness of mental processes in the conceptualization of moral theories, have gained importance in both scientific and philosophical research today. In the last century, emotions have been at the center of neuroscientific research. Philosophy, on the other hand, maintains its importance and priority regarding emotions with a holistic perspective and sheds light on these studies. Especially in artificial intelligence studies, emotions together with the problem of consciousness constitute an important field of study. In addition, the motivating role of emotions in terms of human moral existence and their relationship with moral values constitute an important research area.

Although the subject of emotion is a common field, the methods of the sciences dealing with it are different from the method of philosophy. The purely scientific understanding, which looks at man from the perspective of laboratories, deals with man only in terms of biological and chemical processes, and is insufficient to explain the man who creates himself by integrating with his emotions in life, who has relations based on moral values and who can express himself through art. Philosophical investigations with the issue of emotion at the center will be able to make inquiries that cannot be reached only by scientific methods, in the true sense, within the integrity of mind-emotion that man has.

This study, which aims to discuss the relationship between the sentiment of justice and moral values, which we predict given to human beings, from the perspective of emotion and moral philosophy will try to reveal the emotion-value relationship and the nature and functionality of the sentiment of justice, which we claim to be at the center of this relationship, by examining the philosophical approaches associated with emotion and morality from Ancient Greece to the present.

Keywords: Emotion, Value, Sentiment of Justice, Moral.

Kaynakça

- Başdemir, Hasan Yücel (2016). “John Rawls’ın Adalet Kuramının Negatif Değeri”, Felsefe Dünyası Dergisi, 64, ss. 118-134.
- Bershady, H. (1992). Max Scheler: On Feeling, Knowing, and Valuing: Selected Writings. Chicago: University of Chicago Press.
- Bloom, P. (2015). Bebeklerin Ahlaki Yaşamı, çev. Ezgi Kardelen. İstanbul: Verita Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). Felsefeye Giriş. Ankara: Nobel Yayınları.
- Damasio, A. (2006). Descartes’in Yanılgısı, çev. Bahar Atlamaz. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Deigh, J. (2018). From Psychology to Morality. Oxford: Oxford University Press.
- Durak, N. (2003). “Aristoteles ve Fârâbî’nin Etik Telakkisinde Haz”, Tabula Rasa Dergisi, 3/8, ss. 75-91.
- Ekman, P. (1994). The Nature of Emotion: Fundamental Questions. New York: Oxford University Press.
- Frijda, N. H. (1994). The Nature of Emotion: Fundamental Questions. Editör: Paul Ekman & Julius Ralph Davidson. New York: Oxford University Press.
- Goldie, P. (2000). The Emotions A Philosophical Exploration. Oxford: Clarendon Press.
- Gordon, R. M. (2003). The Structure of Emotions. New York: Cambridge University Press.
- Greenspan, P. S. (2014). Emotions and Reasons. New York: Routledge Press.
- Ilgaroğlu, M. C. (2020). Ahlak Felsefesi Açısından Duygu-Değer İlişkisi. (2. Basım). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Kant, I. (2007). Critique of Judgement, trs. Nicholas Walker. Oxford: Oxford University Press.
- McLaren, C. “Channeling Your Emotions”. <http://innerself.com>. Son Erişim Tarihi (26.04.2021).
- Nussbaum, M. C. (2001). Upheavals of Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oatley, K. (2004). Emotions A Brief History. Oxford: Blackwell Publishing.
- Özlem, D. (2015). Etik Ahlak Felsefesi. İstanbul: Notos Kitap Yayınları.
- Safran, D. J. & Greenberg, S. L. (1991). Emotion, Psychotherapy, and Change. New York: The Guilford Press.
- Sartre, J. P. (2009). Bulantı, çev. Selahattin Hilav. İstanbul: Can Yayınları.

- Schultz, D. P., Schultz, S. E. (2002). Modern Psikoloji Tarihi. İstanbul: Kaknüs Psikoloji.
- Scheler, M. (2012). İnsanın Kosmostaki Yeri, çev. Harun Tepe. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Solomon, R. C. (1976). The Passions: Emotions and the Meaning of Life. Cambridge: Hackett Publishing.
- Tillich, P. (1963). Morality and Beyond. New York: Harper & Row.
- Türer, C. (2017). Ahlaktan Felsefeye Felsefeden Ahlaka. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2012). Aşk Ahlakı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.